

ТИХОМИРОВ О. Д.

доктор юридичних наук, професор кафедри теорії держави і права
Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна

**ПОРІВНЯЛЬНЕ ДЕРЖАВОЗНАВСТВО: ПРОБЛЕМИ
ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ПОЛІТИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

В епоху постмодерна соціально гуманітарним наукам притаманна активізація порівняльних (компаративних) досліджень, зокрема, у сфері державознавства. Так, у юридичній науковій літературі останнім часом все частіше обговорюються питання виокремлення в сфері гуманітарних наук в якості самостійних наукових дисципліни не тільки державознавства, але й порівняльного державознавства. Це викликано тим, що на сьогодні держава як цілісне соціальне явище не є предметом автономної гуманітарної науки, а її властивості вивчаються окремими науковими дисциплінами – юриспруденцією, політологією, соціологією, економічною наукою, психологією, філософією, кратологією та іншими, причому тільки в тих межах, в яких держава входить до їх предмету.

Разом з тим, кожна з цих наук вивчає сучасні держави в притаманних їм аспектах і контекстах, а всі вони у сукупності створюють плюралістичну, різноманітну, «різнокольорову» карту світу держав. Окрім того, використання такими науками компаративного та просторового підходів створює умови для їх не тільки предметної, але й методологічної інтеграції.

В цьому плані для державознавства методологічного значення набуває політична наука, яка не обмежується тільки проведенням порівняльних досліджень або виокремленням порівняльної політології як автономної політичної наукової дисципліни. Загальнонаукове значення має досвід вивчення географічних (просторових) вимірів політики, що здійснюється геополітикою і політичною географією. Саме тому, осмислення еволюції і сучасного стану цих політичних наук в їх єдності та відмінності сприяє інтеграції соціально гуманітарних наук, удосконаленню їх методології, становленню компаративістики як сфери міждисциплінарних досліджень на основі компаративного підходу.

1. Серед політичних наук останнім часом всі частіше як окрема наука виділяється порівняльна політологія, що подібно порівняльному правознавству й іншим компаративним (порівняльним) наукам на постсоціалістичному просторі, ще тільки починає формуватися як автономна галузь національних наук, тоді як в інших країнах вона пройшла досить складний шлях розвитку й у цей час інституалізується, стверджується в такому статусі.

Становлення порівняльної політології відбувається в другій половині XIX сторіччя, коли, спираючись на розробки в галузі застосування порівняльного методу до сфери державного життя, визначаються її предметні, методологічні й теоретичні параметри, у першу чергу, завдяки зусиллям американських політологів, зокрема Ф. Лібера, який став активно застосовувати в політичних дослідженнях історико порівняльний метод. Його починання було підтримано такими дослідниками як Д.Брайсон, Д.Сілей, Э.Фріман, Ф.Поллок й ін.

В США порівняльна політологія стала набувати властивості автономної науки, у її тісному зв'язку як з політологією, так й юридичною наукою. «Традиційному» періоду розвитку порівняльної політології як порівняльного державного управління було властиво: формальність опису, інституціональний підхід, визнання загальної значимості принципів і норм поведінки. Порівняльне державне управління, поряд з американським державним управлінням, публічним правом і політичною теорією, стало однієї з основних галузей політичної науки, що було офіційно визнане в 1912 році Американською асоціацією політичної науки. На ньому проблематика порівняльної політології була сконцентрована навколо політичних інститутів: конституція, держава, регіональне й місцеве самоврядування, публічна адміністрація, економічні й соціальні функції управління .

В подальшому суттєве значення для порівняльної політології мала її біхевіоральна парадигма, що орієнтувала дослідників на бачення за формальними інститутами реальних політичних процесів, політичного управління й політичного поведінки, що існували в країнах Західної Європи, Азії, Африки й Латинської Америки, у їх емпіричних характеристиках. Біхевіоральна парадигма акцентувала значимість: порівняльності результатів у політичній поведінці;

емпіричної перевірки отриманих результатів; методів збору й аналізу даних; переходу від нормативної (інституціональної) до емпірично орієнтованої теорії; допустимості ціннісного знання; створення теорії політики на противагу прикладним дослідженням.

Як емпіризм, так й «чиста теоретизація» порівняльної політології сприяли її відриву від динаміки й різноманіття політичних процесів, орієнтації на власні проблеми, що поряд з новими тенденціями в науці й філософії, привели до критичного осмислення існуючих основ порівняльної політології й пошуку нової парадигми, якою стала плюралістична парадигма, для якої притаманно: 1) радикалізація в контексті постмодерністської й феміністської орієнтацій; 2) реанімація історико порівняльної методології в неомарксизмі й неовеберизмі; 3) відновлення за рахунок звернення до нових наукових концепцій, що забезпечують єдність якісного й кількісного досліджень, асиміляції радикального й неоісторичного підходів. До інших характеристик цієї парадигми відносять використання математичних методів аналізу, орієнтацію на порівняння найбільш схожих і несхожих політичних систем, досягнення еквівалентності порівнянь, порівняльне дослідження нових процесів перехідних, конфліктів, інтеграції, глобалізації, ідентифікації й ін.

2. Своєрідною й у той же час подібною з іншими компаративними науками є «доля» геополітики, якій, у силу її внутрішньої плюралістичності, властиво й різноманіття визначень, що відображають її суть, місце в системі політичної науки. Так, Р. Челлен, який вперше ввів у науковий оборот термін «геополітика», уважав її доктриною, що розглядає державу як географічний організм або просторовий феномен, що для свого існування в розділеному територіальному світі повинне відвойовувати нові простори силою зброї [1, с. 2]. Одним з найбільше цитованих її визначень є таке: «Геополітика є наука про відносини землі й політичних процесів. Вона ґрунтується на широкому фундаменті географії, насамперед географії політичної, котра є наукою про політичні організми в просторі й про їхню структуру. Більш того, геополітика має на меті забезпечити належними інструкціями політичні дії й визначити напрямок політичного життя в цілому. Тим самим геополітика стає «мистецтвом ... керівництва практичною політикою. Геополітика – це географічний розум держави» [2, с. 17]. Іншими авторами геополітика також визначається виходячи зі зв'язку держави й простору, залежності політики від землі, у тім або іншому ступені зв'язуючи її з політичною географією (О. Маулль, К. Хаусхофер, Э. Обст, Г. Лаутензах, Л. Кристоф, Г. Маккіндер та ін.). Різноманіття розумінь геополітики й політичної географії за критерієм співвідношення простору й політики зводиться в літературі до двох концептуалізацій: геополітика простір розглядає з погляду політики, а політична географія політику з погляду простору [2, с. 1920].

3. Політична географія має багато спільного як з геополітикою, так і політичної регіоналістикою. У них загальні витоки, «невизнаність» офіційною наукою, «нерозвиненість» у науковому просторі постсоціалістичних країн, плюралізм методології й відсутність єдиної концептуалізації. Раніше вже відзначалося, що розрізнення геополітики й політичної географії здійснюється по різнице поглядів на співвідношення «політики» й «простору». На відміну від геополітики політична географія, концентрується у фокусі «політичних аспектів

простору», тоді як геополітика – «просторових аспектів політики», внаслідок чого вони входять у різні предметні комплекси: політична географія – у комплекс, створений на основі географії, геополітика – політики. Період виникнення й становлення політична географія й геополітика пройшли спільно, нерозривно досліджуючи проблему взаємозв'язку політики й простору, лише тоді, коли геополітику стали розвивати політики й політологи, а політичну географію – географи, стала простежуватися їхня диференціація. В 6070х роках минулого сторіччя, з появою робіт таких американських географів як Р. Хартшорн [3] , С. Коен і Л. Розенталь[4] намітилося відокремлення політичної географії як науки орієнтованої на вивчення, у тому числі порівняльне, держав у розрізі диференціації простору по державних кордонах, юридичним чином оформленим. Австралійський географ Д. Прескотт відносив до предмета політичної географії географічні фактори й географічні наслідки політичних рішень [5] , а І. М. Маергойз запропонував розглядати її як особливу географічну науку, що вивчає територіальне розміщення політичних сил [6].

Певну активізацію в політико географічні дослідження внесла політична регіоналістика, що, однак, також прагне виділитися в окрему науку в якості субдисципліни політології. Примітно й те, що на відміну від порівняльної політології, навіть при плюралізмі концепцій і методології ні геополітика, ні політична географія не «сходять» як багато інших соціально гуманітарних наук до компаративізму, що пов'язано, знову таки, з домінуванням у них політичних, а не географічних аспектів.

Список використаних джерел.

1. Kjellen R. Die politische des Weltkrieges. Lpz. 1916.
2. Тихонравов Ю.В. Геополитика/Учебное пособие.- М.:ЗАО «Бизнес школа «Интел Синтез», 1998.
3. Хартшорн Р. Политическая география//Американская география/Под ред. Н.Н.Баранского.- М.,1957.
4. Cohen S.B., Rosenthal C.D. A geographical model for political systems analysis//Geographical Review. 1971. Vol.61. № 1. P.531.
5. Prescott J.R.V. Political Geography. London. 1972.
6. Маергойз И.М. Некоторые вопросы политикогеографического изучения капиталистических стран// Вопросы экономической и политической географии зарубежных стран.- М.,1971. Вып.1.- С.33–50